

Skender LUTFIU

**BALLAFAQIMI I DELEGACIONIT SHQIPTAR ME ATË
JUGOSLLAV NË KONFERENCËN E PAQES NË PARIS
(1919-1920)**

Abstrakt:

Në Konferencën e Paqes në Paris, krahas shumë çështjeve që Fuqitë e Mëdha shtruan për diskutim, me qëllim zgjidhjen e tyre, ishte edhe ajo e vendeve të Ballkanit, shumica prej të cilave gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore ishin pjesë të Antantës, bllokut fitues të luftës. Në dallim nga fqinjët e saj, Shqipëria mbajti një pozicion neutral gjatë luftës, për shkak të rrethanave të brendshme specifike. Në Konferencën e Paqes në Paris (1919-1920), e cila u mbledh për të zgjidhur çështjet kontestuese që derivuan nga ballafaqimi ushtarak i shteteve gjatë viteve 1914-1918, u trajtua edhe çështja shqiptare. Mirëpo rezultatet nuk ishin ato që priste delegacioni zyrtar shqiptar. Kjo, së paku, për dy arsye thelbësore: e para, ngase Fuqitë që dikur e kishin mbështetur krijimin e Shqipërisë, si Austro-Hungaria, Gjermania dhe deri më 1915 edhe Italia, ishin nga fuqitë humbëse të luftës (Blloku Qendror), në dallim nga Franca, Rusia dhe Britania (Antanta), të cilat jo vetëm që kishin ndihmuar krijimin e Mbretërisë SKS, por vazhduan edhe më tej të mbështesnin interesat jugosllavë në rajon; ndërsa, e dyta, për shkak se në seancat e Konferencës së Paqes jo rrallë u ballafaquan delegacioni shqiptar me atë jugosllav, si rezultat i pikëpamjeve diametralisht të kundërta që ndiqnin diplomacia shqiptare dhe ajo jugosllave. Kështu, ndërsa për palën shqiptare qëllimet kryesore ishin ruajtja e kufijve të Shqipërisë së 1913-ës, rinjohja e shtetit shqiptar dhe bashkimi i Kosovës dhe i të gjitha viseve shqiptare me Shqipërinë, për palën jugosllave këto jo

vetëm që ishin të papranuara, por për më tepër, Mbretëria SKS kishte ambicie për zgjerim territorial edhe brenda kufijve të shtetit shqiptar. Pra, ky punim ka qëllim të pasqyrojë përplasjet e këtyre dy delegacioneve në punimet e Konferencës së Paqes në Paris dhe vendimet e saj në lidhje me çështjen shqiptare. Sa i përket metodologjisë, është ndjekur metoda analitike dhe krahasimtare, me qëllim pasqyrimin sa më real të ngjarjeve.

Fjalët kyç: Konferenca e Paqes në Paris, ballafaqimi, delegacionet zyrtare, çështja shqiptare, Fuqitë e Mëdha etj.

Përbërja e delegacioneve të Shqipërisë dhe Mbretërisë SKS në Konferencën e Paqes në Paris

Konferenca e Paqes, që zhvilloi punimet në kryeqytetin francez (18 janar 1919- 21 janar 1920), u organizua për t'i dhënë fund gjendjes së luftës ndërmjet palëve të konfrontuara (Shteteve të Antantës dhe Bllokut Qendror) dhe për të vendosur rendin e ri nga vendet fituese pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore. Krahas shumë çështjeve që ishin shtruar për zgjidhje nga dy blloket dhe përfaqësuesit nga vendet e Ballkanit, u diskutua edhe çështja shqiptare. Mirëpo Shqipëria, një vend me pavarësi të fituar kohët e fundit dhe strukturë të brishtë institucionale dhe, po ashtu, një fushëbetë gjatë Luftës së Madhe dhe, më pas, një fund i mosmarrëveshjeve në konkurrencën ekspansioniste midis Fuqive Fituese, e kishte të vështirë përfaqësimin e saj në Paris për arsytet e mësipërme.¹ Megjithatë, në këtë konferencë ndërkombëtare, krahas delegacioneve të tjera, mori pjesë edhe delegacioni shqiptar, që kishte për qëllim mbrojtjen e çështjes shqiptare në përgjithësi dhe atë të shtetit politik shqiptar.²

¹ Giovanni Villari, *La presenza italiana in Albania 1918-1920*, in "Italia contemporanea", Istituto Nazionale Ferruccio Parri, settembre-dicembre 2009, n. 256-257, 525.

² Hakif Bajrami, *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës dhe qeveritë e Tiranës për krimet serbe ndaj shqiptarëve 1918-1941*, Prishtinë 2008, 4.

Krahas delegacionit që ishte në emër të Qeverisë së Durrësit, të cilin e udhëhoqi kryetari i saj, Turhan pashë Përmeti³ (25 dhjetor 1918-29 janar 1920)⁴, në Paris shkoi edhe një delegacion i qeverisë së emigrantëve në Selanik, që ishte krijuar më 1914 nga Esat Toptani, nën mbrojtjen e Mbretërisë së SKS-së.⁵ Po ashtu, në Kongresin e Lushnjës ishte marrë vendim që t'i dërgohej një rezolutë Konferencës së Paqes në Paris, nëpërmjet së cilës protestonin planin e copëtimit të territorit shqiptar dhe zgjedhjen e një delegacioni prej tre anëtarësh, për të përfaqësuar problemet shqiptare pranë Konferencës së Paqes në Paris⁶, ku u caktuan: imzot Luigj Bumçi, Mehmet Konica dhe Mihal Turtulli.⁷ Ndonëse mendohet të kenë qenë më tepër*, në fakt, në Paris

³ Ndonëse delegacioni i qeverisë shqiptare ishte prezent në Konferencën e Paqes në Paris, sipas studiuesit Noel Malcolm, qeverisë shqiptare iu mohua e drejta për t'u përfaqësuar në të, me arsyetimin se Shqipëria nuk kishte qenë shtet ndërluftues. Shih në: Noel Malcolm, *Kosova, një histori e shkurtër*, Prishtinë: Koha, 2011, 352.

⁴ Kastriot Dervishi, *Historia e Shtetit Shqiptar 1912-2005, Organizimi shtetëror, jeta politike, ngjarjet kryesore, të gjithë ligjvënësit, ministrat dhe kryetarët e shtetit shqiptar*, Tiranë: "Shtëpia Botuese 55", 2006, 87.

⁵ Petrit Imami, *Serbët dhe shqiptarët ndër shekuj*, vëllimi I-III, Beograd: "Samizdat" 2016, 420.

⁶ Edwin Jacques, *Shqiptarët - Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme*, Tiranë: "Kartë e Pendë" & "Fondacioni Abraham Linkoln", 1998, 406.

⁷ Miranda Vickers, *Shqiptarët, një histori moderne*, Tiranë: "Bota Shqiptare", 2008, 152.

* Në Konferencën e Paqes në Paris kanë marrë pjesë 8 delegacione të shqiptarëve: Delegacioni zyrtar i Qeverisë së Durrësit përbëhej nga pesë anëtarë: Turhan pashë Përmeti (në krye të delegacionit), imzot Luigj Bumçi (më pas në krye të delegacionit), Mehmet Konica, Mihal Turtulli dhe Mithat Frashëri. Por, në cilësinë e këshilltarëve morën pjesë edhe Prenk Bibë Doda, Mehdi Frashëri, Luigj Gurakuqi, Mustafa Kruja, Myfit Libohova, Fejzi Alizoti, Petro Poga, Sami Vroni dhe Lef Nosi. Ndërsa më vonë delegacioni i Kongresit Kombëtar të Lushnjës përbëhej prej tre anëtarësh: imzot Luigj Bumçi, Mehmet Konica dhe Mihal Turtulli; Delegacioni nga SHBA-ja (të dërguar nga organizata "Vatra"), që kishte në përbërje Nuredin Vlora, Parashqevi Qiriazi, Mihal Grameno dhe filoshqiptari C. Telford Erikson, si përfaqësues i saj në Konferencë. Delegacionin nga Turqia e përbënin Halil Pashë Alizoti (diplomati i njohur shqiptar), Mihal Shani Tepelena, Fuad Dibra, At Banutti, prof. Sulejmani dhe dr. Blinishti.

ishin katër delegacione shqiptare, por vetëm delegacioni i Qeverisë së Durrësit dhe, më pas, ai i Lushnjës ishte legal. Por edhe delegacioni zyrtar i Qeverisë së Durrësit ishte i ndarë në dy fraksione: fraksioni proamerikan (Mehmet Konica dhe Mihal Turtulli) dhe fraksioni proitalian (Turhan pashë Përmeti, Luigj Bumçi, Mehmet Kruja dhe Luigj Gurakuqi).⁸

Në Konferencën e Paqes në Paris ishte edhe delegacioni i Mbretërisë së SKS-së prej 93 ekspertëve dhe një ekipi shtetëror reprezentativ, i cili përbëhej nga etni të ndryshme, si: serbë, kroatë,

Delegacionin nga Rumania e përbënin Pandeli Evangjeli, Princi Albert Gjika, dr. Ibrahim Temo, Dhimitër Berati dhe Pjetër Goxhameni.

Delegacionin nga Korça e përbënin Vangjo Turtulli, Selaudin Blloshmi dhe Dhimitër Mano. Nga Korça në Versajë kanë shkuar edhe Themistokli Gërmenji dhe Francis Deskanis, si përfaqësues nga Kongresi I i 10 dhjetorit 1916.

Delegacionin e Shkodrës e përbënin At Gjergj Fishta dhe dy françeskanë, emrat e të cilëve nuk dihen.

Delegacioni i qeverisë “së ligjshme” shqiptare përbëhej nga Esat Toptani dhe një suitë e kufizuar.

Delegacioni i Komitetit të Kosovës në përbërje të Gjergj Fishtës (sekretar i përgjithshëm i delegacionit shqiptar në Konferencën e Paqes në Paris) dhe Mithat Frashërit. Ndonëse ishte propozuar që në krye të këtij delegacioni të ishte Hasan Prishtina, ai nuk u pranua nga pala jugosllave.

Për delegacionet shqiptare në Konferencën e Paqes në Paris për më tepër shih në: Lush Culaj, *Çështja shqiptare në Konferencën e Parisit 1919-1920*, Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2010; *Shqipëria në prag të Konferencës së Paqes*, Dokumente Historike nga Departamenti i Inteligjencës Politike Britanike, përgatitur për botim nga Ethem Çeku & Bejtullah Destani, Tiranë: Instituti i Çështjeve Kombëtare-Tiranë, Qendra për Studime Shqiptare-Londër, 2015; Margaret Macmillan, *Paris 1919, Gjashtë muaj që ndryshuan botën*, Tiranë: Plejad, 2006; Muin Çami & Marenglen Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, Tiranë: “Kristalina-KH”, 2015; Peter Bartl, *Shqiptarët nga mesjeta deri sot*, Tiranë: “IDK”, 2017, 184-186; Robert Larry Woodall, *Problemi shqiptar në Konferencën e Paqes në Paris*, Tiranë: “AIIS”, 2017; Hakif Bajrami, “Si u prezantuan të përçarë shqiptarët në Konferencën e Versajës”, Fejton, *Kosova sot*, Prishtinë, janar 2019; Lush Culaj, *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës 1918-1924*, Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës 1997, 41 etj.

⁸ Muin Çami & Marenglen Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, Tiranë: “Kristalina-KH”, 2015, 196.

sllovenë, boshnjakë e malazezë; të profesioneve të ndryshme, si: profesorë universitetesh nga lëmi të ndryshme, ushtarakë, ish-deputetë në parlamentin e Vjenës, diplomatë nga Beogradi, avokatë nga Dalmacia; të rrymave të ndryshme, si: radikalë, monarkistë dhe besimeve të ndryshme, si: ortodoksë, katolikë dhe myslimanë.*

Ky konglomerat i etnive, profesioneve, rrymave dhe besimeve në delegacionin jugosllav, natyrisht që ka ndikuar të mos jetë unik në qëndrimet e tij. Dallime tepër të mëdha kishte ndërmjet Nikolla Pashiqit (serb) dhe Ante Trumbiqit (kroat), që mbanin postet më të larta.⁹ Pra, në Mbretërinë e SKS-së kishte konkurrencë për pushtet ndërmjet kroatëve katolikë dhe të kulturuar dhe serbëve ortodoksë dhe më të prapambetur. Krahas problemeve të tyre të brendshme, kjo mbretëri kishte edhe probleme me gjashtë nga shtatë fqinjët e saj (Shqipërinë, Bullgarinë, Hungarinë, Austrinë, Rumaninë, Italinë dhe më pak me Greqinë) në lidhje me demarkimin e vijës kufitare.¹⁰

* Delegacioni jugosllav me në krye Nikolla Pashiqin përbëhej nga Ante Trumbiq, (ministër i Punëve të Jashtme), Milenko Vesniq (ambasadori i Serbisë në Paris), Ivan Zolger (profesor në Universitetin e Lubjanës), Mata Boshkoviq (ish-ambasadori serb në Londër), Otokar Rybak (ish-përfaqësues në Oborin Mbretëror austro-hungarez) dhe Radovi (ish-kryeministër malazez). Duhet të shtohet fakti se në Konferencën e Paqes në Paris në kuadër të delegacionit jugosllav ishin edhe këshilltarët dr. Josip Smodllaka (jurist, deputet), pastaj V. Boshnjak, në cilësinë e sekretarit kryesor të ekipit shtetëror (profesor universitar), Jovan T. Markoviq, që ishte sekretar gjeneral i misionit (ambasador fuqiplotë). Po ashtu, sekretar i posaçëm ishte caktuar të ishte Sekretariati i Ekipit shtetëror në përbërje të Jovan Vučkoviq. Për më tepër shih në: Margaret Macmillan, *Paris 1919, Gjashtë muaj që ndryshuan botën*, Tiranë: "Plejad", 2006, 141; Hakif Bajrami, "Si u prezantuan të përçarë shqiptarët në Konferencën e Versajës", Fejton, *Kosova sot*, Prishtinë, janar 2019, 24.

⁹ Macmillan, *Paris 1919...*, 145-146.

¹⁰ Robert Larry Woodall, *Problemi shqiptar në Konferencën e Paqes në Paris*, Tiranë: "AIIS", 2017, 37; Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 120.

Ballafaqimi i delegacionit shqiptar me atë jugosllav në seancat e Konferencës së Paqes në Paris më 1919-1920

Sfidë për delegacionet shqiptare nuk ishte vetëm çështja e ballafaqimit të tyre me delegacionin jugosllav, por edhe mungesa e unitetit mes tyre. Pra, delegacionet shqiptare nuk ishin unike, por kishin qëndrime të ndryshme sa i përket çështjes së Shqipërisë. Kështu, ndërsa delegacioni me në krye Turhan Përmetin, nëpërmjet memorandumit të parë (12 shkurt 1919), që delegacioni ia përcolli sekretarit të Konferencës së Paqes në Paris më 15 shkurt dhe memorandumit të dytë që delegacioni lexoi përpara Këshillit të Dhjetëve (24 shkurt 1919), kërkonte: së pari, “rinjohjen e pavarësisë së Shqipërisë së garantuar më 1913, ruajtjen e tërësisë tokësore dhe respektimin e të drejtave sovrane të popullit shqiptar, të përcaktuara më 1913”; së dyti, Shqipërisë t’i bashkohen territoret, të cilat janë të banuara me shqiptarë*, që siç shpreheshin në memorandum “*Po kërkojmë me u ba të zotët e vendeve shqiptare që na janë këputë në Traktatin e Berlinit e me Konferencën e Londrës*” dhe, së treti, u hodhën poshtë pretendimet territoriale të dy monarkive ballkanike fqinje, Mbretërisë SKS dhe të Greqisë në dëm të Shqipërisë së 1913-ës.¹¹

Ndërsa delegacioni me në krye Esat Pashën kërkonte nëpërmjet një memorandumit dërguar Konferencës, që “*Shqipërisë t’i njihen kufijtë, të cilët iu caktuan në Konferencën e Londrës më 1913*”,¹² Esati jo vetëm që kundërshtonte delegacionin e Qeverisë së Durrësit, por i mbështetur nga serbët pretendonte se ishte përfaqësuesi legjitim i

* Delegacioni zyrtar i qeverisë së Durrësit në argumentet e tij ka paraqitur dy të vërteta historike: 1. Arsyeja e ndarjes së Shqipërisë është mungesa e aleatëve tradicionalë të shqiptarëve dhe 2. Arsyeja e tendencës së vazhdueshme të shteteve fqinje për aneksimin e territoreve shqiptare jashtë dhe brenda kufijve të 1913-ës lidhen me pozicionin e lakmueshëm gjeografik, që në fakt ishte pozicion mjaft strategjik për Ballkanin dhe më gjerë. Shih në: Lush Culaj, *Shqipëria dhe problemi kombëtar 1918-1928*, Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës, 2004, 61.

¹¹ Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 88-90, 92.

¹² Imami, *Serbët dhe shqiptarët*, 420.

Shqipërisë në këtë konferencë.¹³ Për më tepër, Esat Toptani me përkrahjen morale dhe materiale nga ana e Mbretërisë SKS, si dhe me iniciativën e jugosllavëve, formoi “Këshillin shqiptar” në Dibër, që u vendos në ndërtesën me emrin “Zyra e qeverisë së Esat Pashës” më 1919, ku bënë pjesë 4 vetë, më të besuarit e Esatit. Meqë ndihmën materiale e merrnin nga jugosllavët, ata kishin për detyrë të punonin për interesat e qeverisë serbe.¹⁴

Duke mbajtur këtë qëndrim, ai ngjalli zemërim te forcat demokratike në Shqipëri. Prandaj Esat Pasha u vra nga Avni Rustemi*, për shkak se ai ftoi përkrahësit e vet që të rrëzonin qeverinë e porsaformuar të Lushnjës, e cila nuk ishte sipas vullnetit të Serbisë, Greqisë e Italisë.¹⁵ Sa i përket delegacionit të Mbretërisë SKS, në mbledhjen e parë plenare të Konferencës (18 janar 1919), u njoh nga Konferenca si delegacion i Serbisë, pasi ajo ende nuk e kishte njohur këtë mbretëri.¹⁶ Prandaj delegacioni jugosllav kërkonte nga Kon-

¹³ Paskal Milo, *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918-1927*, Tiranë: “Shtëpia Botuese Enciklopedike”, 1991, 52.

¹⁴ Po aty, 52.

* Për vrasjen e Esat pashë Toptanit, politikani Eqrem Bej Vlora në *Kujtimet e veta (1885-1925)*, thotë që vrasjen e tij e ka organizuar qeveria e atëhershme e përkohshme shqiptare. Ndërsa për vrasësin, në këtë rast Avni Rustemi, ai shprehet: “Një djalosht i quajtur Avni Rrustemi, një nga ata studentët e pasuksesshëm... që me këtë vrasje donte të bënte emër në Shqipëri, nuk ishte veçse një vegël në duart e kundërshtarëve të Esat Pashës”. Për më tepër, shih në: Eqrem bej Vlora, *Kujtime (1885-1925)*, Tiranë: “Instituti i Dialogut dhe Komunikimit”, pa vit të botimit, 459; Ilir Ikonomi, *Esat pashë Toptani, Njeriu, lufta, pushteti*, Tiranë: “UET Press”, 2016, 512-523.

¹⁵ Imami, *Serbët dhe shqiptarët*, 421.

¹⁶ Ministria e Punëve të Jashtme jugosllave përmes notës së datës 24 dhjetor 1918 i kishte njoftuar përfaqësuesit e Francës, Britanisë, SHBA-së, Italisë, Rusisë etj., mbi formimin e qeverisë së parë të përbashkët me në krye Stojan St. Protiq. Por në dallim nga shtete, si SHBA-ja, Norvegjia, Zvicra, Greqia etj., të cilat e njohën, Fuqitë e Antantës ishin më të rezervuara për njohjen e saj. Madje, delegatët e Britanisë dhe Francës në Konferencën e Paqes më 29 prill 1919 ngritën çështjen e kompetencës së delegatëve nga Mbretëria SKS. Megjithatë, Britania dhe Franca më 6 qershor 1919 e njohën Mbretërinë SKS. Shih në: Bogdan Krizman, *Vanjska*

ferenca e Paqes në Paris të bëhej njohja ndërkombëtare e vetëvendosjes së sllavëve të jugut dhe njohja zyrtare e Mbretërisë së re SKS, meqë më parë e njihnin vetëm si Serbi.¹⁷

Në Konferencën e Paqes në Paris delegacioni shqiptar dhe ai jugosllav u ballafaquan si pasojë e synimeve diametralisht të kundërta. Kështu, jugosllavët në këtë konferencë kishin shkuar me pretendimin për shkëputjen e një pjese të Shqipërisë së Veriut deri në Durrës, që do t'ua realizonte aspiratat prej kohësh për të dalë në detin Adriatik. Është me rëndësi të theksohet pretendimi i palës jugosllave për marrjen e Shkodrës. Në një përkujtesë zyrtare të posaçme të nënshkruar më 13 prill 1919 nga Andrea Radoviq, Radovan Boshkoviç dhe Ivo Vukoviç, janë listuar arsyet se pse Shkodra duhej t'i jepej Mbretërisë SKS: 1. Nga pikëpamja gjeografike Shkodra dhe rajoni i saj përbënin daljen natyrore të Malit të Zi në det; 2. Nga pikëpamja historike Shkodra ishte qendra e shtetit serb të Zetave; 3. Nga pikëpamja etnografike duhet kujtuar se popullsia është me origjinë sllave, e asimiluar në kohën osmane; 4. Nga pikëpamja politike, ky qytet ishte pushtuar nga Mali i Zi tri herë radhazi: më 1913, 1915 dhe 1918 etj. Madje, delegacioni jugosllav përpjekjet për marrjen e Shkodrës i justifikonte me mundësinë e ngritjes së hekurudhës Danub-Adriatik. Në përpjekjet për të realizuar këtë synim, Andrea Radoviqi thoshte se malësorët shqiptarë në të djathtë të Drinit, trevën e të cilëve ai kërkonte ta aneksonte, ishin “*më të gatshëm të hynin në shtetin serbo-kroato-slloven, sesa të bënin pjesë në Shqipëri*”.¹⁸

politika jugoslovenske države 1918-1941, Diplomatsko-istorijski pregled, Zagreb: 1975, 13-15.

¹⁷ Dejan Djokić, *Pašić and Trumbić: The Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes*, Hous: London, 2010, 351.

¹⁸ Amedeo Xhanini, *Shteti shqiptar nga Konferenca e Londrës në bashkimin me Italinë 1913-1939*, (Kolona “Burime mbi historinë e Shqipërisë”, 3), Tiranë: “Reklama”, 2019, 42-43; Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 209-210.

Po ashtu, jugosllavët bënëin përpjekje që t'u legjitimohej aneksimi i Kosovës dhe i trevave të tjera shqiptare në Maqedoni dhe në Mal të Zi, më 1918. Por diplomatët jugosllavë ishin të matur, ngase ua impononte rivaliteti me italianët, të cilët ishin të interesuar shumë për Shqipërinë. Kështu, matura e tyre vërehej kur ministri i Jashtëm jugosllav, Trumbiq, më 18 shkurt 1919 paraqiti memorandumin* para Këshillit të të Dhjetëve për Shqipërinë, ku thuhej: *“Delegacioni i qeverisë serbo-kroato-slllovene mendon se interesi i përgjithshëm, paqja dhe qetësia e Gadishullit Ballkanik kërkojnë që territori shqiptar i përcaktuar në Konferencën e Londrës të formojë një shtet të pavarur, në përputhje me frymën e vendimeve të kësaj konference”*.¹⁹ I njëjti qëndrim u pasqyrua edhe në memorandumin e 24 shkurtit 1919, drejtuar Konferencës së Paqes në Paris, nëpërmjet të cilit Pashiçi, në emër të qeverisë jugosllave, këshillonte me ngulm që të njihej një Shqipëri e pavarur në kufijtë e vitit 1913. Por jugosllavët ishin të vendosur që, nëse Fuqitë e Mëdha do të vendosnin për ndarjen e Shqipërisë, Mbretëria SKS do të kërkonte pjesën veriore të Shqipërisë deri në Drin, me qëllim të mbrojtjes së kufirit jugor.²⁰

Delegacioni i Mbretërisë së Serbëve, Kroatëve dhe Slllovenëve u prononcua për pavarësinë e Shqipërisë në kufijtë e vitit 1913. Arsyeja për këtë qëndrim diplomatik ishte rivaliteti i fortë italo-jugosllav në Adriatik dhe në Shqipëri. Kjo, sepse qeveria e Beogradit ishte e gatshme të kishte në kufijtë e saj jugperëndimorë një shtet të vogël të

* Pasditen e 18 shkurtit 1919, një serb i delegacionit jugosllav me emrin Milenko Vesniçi (ambasadori i Mbretërisë SKS në Paris S.L.), kërkonte falje se nuk kishin ende një memorandum të plotë për t'ua paraqitur Fuqive. Ai thoshte se kishte pasur disa vështirësi. Shih: Macmillan, Paris 1919, 152.

¹⁹ Lush Culaj, *Çështja shqiptare në Konferencën e Parisit 1919-1920*, Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2010, 227; Xhanini, *Shteti shqiptar*, 41; Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 122.

²⁰ Albert Mousset, *Shqipëria përballë Europës (1912-1929)*, Tiranë: “Dituria”, 2004, 23-24; Armend Mehmeti, *Diplomacia e Britanisë së Madhe në marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1919-1939*, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike-Instituti i Historisë, 2020, 79.

pavarur shqiptar dhe jo një fqinj agresiv si Italia, i cili do të nxiste destabilizimin dhe mbase shpërbërjen e shtetit shumëkombësh, siç ishte Mbretëria e SKS-së. Jugosllavët donin të parandalonin kontrollin e plotë italian mbi Shqipërinë, sepse i vinte jugosllavët në pozitë të vështirë strategjike, për shkak të vendosjes së italianëve në kufijtë veriorë dhe jugorë të tyre.²¹

Delegacioni jugosllav tregohej zyrtarisht i matur, për arsyet e sipërpërmendura, por në thelb, ai ishte rivali kryesor i delegacionit shqiptar në lidhje me çështjen shqiptare. Për këtë arsye, diplomacia jugosllave bënte përpjekje në vazhdimësi, që nëpërmjet përfaqësuesve jolegjitimë të shqiptarëve që kishin shkuar në Paris, të arrinin synimet e tyre në Konferencën e Paqes. Kështu, jo vetëm synonin të arrinin këtë qëllim, por nëpërmjet Esat pashë Toptanit, gjatë dhjetorit 1919, bënë përpjekje për t'u dhënë idenë qytetarëve të Shkodrës për të dërguar delegatë në Paris, për të kërkuar pavarësinë ose ndërkombëtarizimin e Veriut. Kështu, në gazetën jugosllave që mbërrinte në Shkodër, në një artikull të saj shkruhej: *“Të gjithë delegatët në Paris kishin kërkuar mbrojtjen e Italisë, por që Shkodra po dërgonte delegatë të rinj në Paris, për të kërkuar ndërkombëtarizimin e Veriut”*.²² Qytetarët e Shkodrës votuan kundër dërgimit të tyre, sepse qëllimi i jugosllavëve ishte t'i paraqisnin shqiptarët të përçarë në Paris dhe, për këtë arsye, ata nuk ishin në gjendje të vepronin në bashkëpunim, ndërsa Veriu dhe Jugu tentohej të paraqiteshin si të ndarë dhe pa mundësi bashkimi.²³ Kërkesa për aneksimin e Shkodrës u paraqit edhe nga vetë delegacioni jugosllav, i cili përdori të njëjtin justifikim: në qoftë se vendimet e 1913-ës do të cenoheshin në interes

²¹ Erjon Dervishi, “The Albanian question at the Paris Peace Conference during 1919-1920”, *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol.6, No.2, 123-124. <https://doi.org/10.47305/JLIA2020123d>; Woodall, *Problemi shqiptar*, 37-38.

²² Ethem Çeku & Bejtulla Destani, *Gjeneral G.F. Phillips dhe Komiteti “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës”*, dokumente historike nga arkivat britanike, 1913-1921, Tiranë-Londër: Instituti i Çështjeve Kombëtare-Qendra për Studime Shqiptare, 2015, 390-391.

²³ Po aty, 391.

të të dy fqinjëve të tjerë (Italisë dhe Greqisë), atëherë Mbretëria e SKS-së kërkonte pjesën “e vet”.²⁴

Nga sa thuhet më sipër del që pozicioni i Shqipërisë në këtë konferencë ishte tejet i vështirë, për së paku katër arsye: 1. Për shkak të përpjekjeve të qeverisë shqiptare për të mbrojtur Pavarësinë e Shqipërisë dhe kufijtë e saj të 1913-ës; 2. Për shkak se delegacioni shqiptar duhej të mbronte të drejtat e shqiptarëve në Mbretërinë e SKS-së dhe në Greqi, duke u përballur me delegacionet e këtyre vendeve; 3. Për shkak të mungesës së aleatëve nga Fuqitë e Mëdha dhe 4. Për shkak se Shqipëria merrte pjesë në Konferencën e Paqes në Paris në kategorinë e katërt. Pjesëmarrja e saj në këtë konferencë të përmasave globale realizohej me letërkëmbime, ose kur e ftonte ndonjëra nga pesë fuqitë, ajo kishte të drejtë të dërgonte vetëm një delegat.

Gjatë kohës që zhvillonte punimet Konferenca e Paqes, Shqipëria kishte probleme të brendshme dhe të jashtme. Nga problemet e brendshme mund të veçojmë pozitën e vështirë të Qeverisë së Durrësit, ngaqë ishte një qeveri pa një pushtet efektiv për të qeverisur vendin, si rezultat i ndikimit italian. Po ashtu, Esat Pasha ishte një problem tjetër i brendshëm që çështjes shqiptare në periudhën e sipërshtënuar i shkaktoi shumë dëme. Mirëpo Shqipëria nuk ishte në pozitë të mirë edhe në aspektin ndërkombëtar, për së paku katër arsye: 1. Austro-Hungaria, që dikur kishte ndihmuar çështjen shqiptare, ishte humbëse e luftës dhe për pasojë, nuk kishte më asnjë ndikim ndërkombëtar; 2. Italia synonte të realizohej Traktati i Fshehtë i Londrës, realizimi i të cilit nënkuptonte copëtimin e pjesshëm të Shqipërisë në favor të saj; 3. Franca dhe Britania e Madhe, si dy shtete të fuqishme, përkrahnin armiqet e shqiptarëve (e para Mbretërinë e SKS-së dhe, e dyta, Greqinë); dhe 4. SHBA me në krye Uillsonin nuk ishte në dijeni të plotë për problemet e Europës, e aq më pak të çështjes shqiptare. Por pozita e Shqipërisë rëndohej edhe më tepër, kur dy shtetet fqinje të saj, Mbretëria e SKS-së, në veçanti Serbia dhe

²⁴ Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 128.

Greqia, si fituese të luftës (ishin pjesë e Antantës), jo vetëm që dëshironin t'i ruanin trojet shqiptare të aneksuara më parë, por synonin aneksimin edhe të territoreve të tjera brenda kufijve të Shqipërisë së 1913-ës.*

Por, me gjithë vështirësitë e sipërshënuara, dhe pamundësitë e saj të pjesëmarrjes së plotë në të gjitha takimet e Konferencës së Paqes, personalitetet shqiptare të kohës, që ndodheshin në Paris, u munduan t'i kompenzonin nëpërmjet takimeve bilaterale me personalitete të ndryshme të politikës botërore, ndonëse jo të gjithë kishin rëndësi të veçantë. Kurse propaganda në shtyp ishte e pamundur të ndalej, ngase gazetatat më të njohura dhe më me ndikim anonin nga Mbretëria e SKS-së.²⁵ Pa marrë parasysh vështirësitë e Shqipërisë, delegacioni shqiptar i Qeverisë së Durrësit me në krye Turhan pashë Përmetin, iu drejtua disa herë me anë të memorandumeve (më 12 dhe 14 shkurt të vitit 1919*) kryetarit të Konferencës së Paqes në Paris, Zhorzh Klemansoit, me shpresë se do të zgjidhet çështja e përcaktimit të kufijve të Shqipërisë në favorin e saj.²⁶

* Në memorandumun e fillimit të janarit 1919, që shefi i misionit ushtarak serb në Paris, gjeneral Petar Pashiq, i paraqiti shefit të Shtabit të Përgjithshëm të ushtrisë franceze, mareshalit Fr. Fosh (Fr. Foch) parashihej copëtimi i shtetit shqiptar dhe vendosja e një kufiri tëri mes Mbretërisë së SKS-së dhe Shqipërisë. Kufiri do të ndiqte rrjedhën e lumenjve Drin, që nga liqeni i Ohrit e deri në Lezhë në detin Adriatik. Për më tepër kërkohej edhe aneksimi i një pjese të Pogradecit me vetë qytetin, si edhe i një pjese të krahinës së Korçës. Delegacioni jugosllav e justifikonte këtë ambicie duke deklaruar: *“Kufiri do të shërbej si një barrierë kundër inkursioneve të bandave shqiptare ndaj Jugosllavisë, për të ruajtur qetësinë në zonat kufitare të shtetit jugosllav”*. Shih në: Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 123-124.

²⁵ Culaj, *Shqipëria*, 64-65.

* Më gjerësisht për memorandumet e delegacionit zyrtar të Shqipërisë dërguar Konferencës së Paqes shih në: Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 516-527.

²⁶ Marenglen Verli, “Çështja e Kosovës në Parlamentin Shqiptar 1920-1924”, në *Studime Historike*, Viti LXXIV (LVII), Nr.1-2 (2020), Tiranë: Akademia e

Këto kërkesa të delegacionit shqiptar mund t'i përmbledhim në këtë mënyrë: kthimi i njohjes së pavarësisë së shtetit shqiptar nga Konferenca e Londrës e vitit 1913 dhe kthimi brenda kufijve të shtetit shqiptar i viseve shqiptare që i ishin dhënë Malit të Zi, Serbisë dhe Greqisë, me vendimet e Kongresit të Berlinit (1878) dhe Konferencës së Ambasadorëve në Londër (1913). Në mënyrë të detajuar kufiri që kërkonte delegacioni shqiptar përfshinte territorin nga Spica në veri të Tivarit, vazhdonte drejt verilindjes, duke përfshirë fiset e Tuzit, Hotit, Grudës, Triepshtit, Podgoricën dhe, duke ndjekur kufijtë malazezë para vitit 1912, që përfshin qarkun e Pejës, Mitrovicën (pjesën lindore), Prishtinën, Gjilanin, Ferizajn, Kaçanikun, të një pjese të qarkut të Shkupit, duke përfshirë Gostivarin, Kërçovën, Dibrën deri në malësinë e quajtur “Mali i Thatë” mes liqenit të Ohrit dhe atij të Prespës. Kufiri vazhdon deri në kreshtën e malit Gramos dhe vijon drejt jugut, për të përfunduar në Gjirin e Prevezës.²⁷

Mirëpo, ndërsa Qeveria e Durrësit bënte përpjekje për zgjidhjen e çështjes kombëtare, ajo u pengua në vazhdimësi nga Mbretëria e SKS-së, e cila shprehej hapur për aneksimin edhe të territoreve brenda Shqipërisë politike. Për të kuptuar përpjekjet e Mbretërisë së SKS-së mjafton të përmendim fushatën kundër Qeverisë së Durrësit që u zhvillua në shtypin jugosllav në fillim të vitit 1919, e cila e quante atë qeveri tradhtare. Në veçanti gjatë punimeve të Konferencës së Paqes, delegacioni jugosllav bënte përpjekje të vazhdueshme në dëm të Shqipërisë dhe shqiptarëve. Arsyeja për këtë qëndrim ishte tendenca për ta fshehur dhunën dhe krimet që bënte pushteti shtetëror jugosllav ndaj shqiptarëve.²⁸

Por shqiptarët në anën tjetër vazhdonin përpjekjet për të mbrojtur të drejtat e tyre. Prandaj në parashtimin e kërkesave të tyre para Këshillit të të Dhjetëve më 24 shkurt 1919, ndër të tjera theksohej: “Kosova që serbëve u pëlqente ta quajnë ‘Serbia e vjetër’,

Studimeve Albanologjike-Instituti i Historisë, 2020, 246.

²⁷ Khanini, *Shteti shqiptar*, 50-51.

²⁸ Culaj, *Shqipëria*, 60-68.

ka qenë herët e vonë vend i populluar me shqiptarë”. Prijësit e qeverisë serbe dhe përfaqësuesit e ndryshëm diplomatikë në Konferencën e Paqes në Paris e ndiqnin me vëmendje të madhe lëvizjen e patriotëve shqiptarë, në veçanti udhëtimet e tyre jashtë kufijve të Shqipërisë. Kështu, përfaqësuesi ushtarak i Mbretërisë së SKS-së njoftonte se, më 28 shkurt 1919, Hasan Prishtina dhe grupe emigrantësh kosovarë në Budapest e në Vjenë mbanin mbledhje të ndryshme, ku përveçse shpreheshin kundër sundimit serb, kërkonin Kosovën, respektivisht kërkonin krijimin e një Shqipërie Etnike.²⁹

Për shkak të pretendimeve të shteteve fqinje, si Mbretëria e SKS-së, Greqia dhe Italia, për delegacionin shqiptar gjatë periudhës shkurt-mars 1919 u krijua një gjendje tejet e rëndë, meqë jo vetëm se nuk merreshin parasysh kërkesat e shqiptarëve, por për më tepër, kërkesat greke mbi Shqipërinë Jugore u shqyrtuan dhe u mor qëndrim miratues. Kjo e detyroi delegacionin shqiptar, që më 7 mars 1919 t’i dilte konferencës me një parashtrësë tjetër, me synim ritheksimin e kërkesave të tij, duke ndjekur parimin e kombësisë. Pra, ky delegacion propozoi organizimin e plebishitit popullor (referendumi), që do të shtrihej mbi të gjitha territoret kontestuese mes Shqipërisë dhe vendeve fqinje, si Mbretërisë së SKS-së e Greqisë. Ndërsa për të ruajtur sigurinë gjatë këtij referendumi, ku popullsia shqiptare do të shprehej lirisht për të ardhmen e saj, delegacioni qeveritar shqiptar kërkoi që në këto treva, pra në Kosovë dhe trevat e tjera shqiptare në Mbretërinë e SKS-së, si dhe në Çamëri, me autorizimin e Konferencës të vendoset një kontingjent trupash amerikane.³⁰

Ndërsa zhvilloheshin punimet në Konferencën e Paqes, gjendja në kufirin shqiptaro-jugosllav ndryshonte në varësi nga rezultatet e bisedimeve në Paris. Qeveria jugosllave përpiqej të krijonte përshtypjen, se ajo mbështeste idenë “Ballkani i popujve të Ballkanit”, mirëpo përpjekjet e saj ishin të kota, ngase jo vetëm që nuk jepte

²⁹ Liman Rushiti, *Lëvizja Kaçake në Kosovë (1918-1928)*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 102-103.

³⁰ Culaj, *Shqipëria*, 69.

sinjale për politikë paqedashëse në Ballkan, por për më tepër ushtria serbe kishte depërtuar gjer te gryka e Matit, duke ushtruar dhunë dhe plaçkitje të shumta.³¹ Për dhunën e ushtruar nga pushteti jugosllav ndaj shqiptarëve në Kosovë, reagoi pala shqiptare. Kështu, më 11 mars 1919, kryetarit të Konferencës së Paqes, Klemanso, delegacioni shqiptar në Konferencën e Paqes i drejtoi një notë proteste, përmes së cilës përshkruhej situata e rëndë nëpër të cilën po kalonte popullsia shqiptare.³² Vlen të përmendet nota e 3 qershorit 1919, që Turhan pashë Përmeti ia drejtoi kryetarit të Konferencës së Paqes në Paris, Zhorzh Klemansoit, si edhe nota e 25 korrikut dhe e 10 shtatorit 1919, me anë të së cilave kryetari i delegacionit qeveritar shqiptar, Luigj Bumçi, kërkonte nga Konferenca e Paqes të trajtohej çështja e shqiptarëve në Mbretërinë e SKS-së.³³

Përveç përpjekjeve diplomatike në Paris, jugosllavët më 22 korrik 1919 ndërmorën edhe një ofensivë, ku trupat e rregullta serbe kapërcyen kufirin shqiptaro-jugosllav në Qafën e Morinës dhe pushtuan krahinat e Krasniqes, të Gashit, Nikajt dhe Mërturit. Një hap tjetër që ndërmori qeveria jugosllave menjëherë pas pushtimit, për të përligjur aneksimin e tyre në Konferencën e Paqes, ishte fushata e presionit dhe e kërcënimeve ndaj popullsisë shqiptare të zonave të sipërshtënuara, për t'i detyruar që të shpreheshin “vullnetarisht” për bashkim me Mbretërinë Jugosllave. Ndërsa Ministria e Luftës shkonte edhe më tej: urdhëroi të pushtohej Taraboshi dhe një pjesë e tokave në bregun e djathtë të lumit Buna. Nxitimi për pushtimin e këtyre territoreve dhe planet për pushtimin e qytetit të Shkodrës nga ana e qarqeve politiko-ushtarake serbe bëhej për shkak, se në Konferencën e Paqes në Paris po bëheshin plane për përfundimin e “Çështjes së Adriatikut”, mbi bazën e kompensimeve territoriale. Beogradi kërkonte t'i vinte para aktit të kryer vendimmarrësit e Paqes në Paris

³¹ *Po aty*, 70.

³² Paskal Milo, *Politika e Jashtme e Shqipërisë*, Vëllimi I, Tiranë: “Toena”, 2013, 389.

³³ Verli, “Çështja e Kosovës”, 246.

për Shqipërinë e Veriut, veçanërisht për Shkodrën.* Forcat jugosllave ndonëse më 12 tetor 1920 arritën të pushtonin bregun e djathtë të lumit Buna dhe malin e Taraboshit, megjithatë nuk arritën të hynin në Shkodër. Arsyeja ishte se më 11 mars 1920, pra disa muaj më parë, Shkodra u bashkua nga pikëpamja administrative me qeverinë shqiptare të dalë nga Kongresi i Lushnjës.³⁴

Kryeministri i Mbretërisë së SKS-së dhe njëherazi shefi i misionit ushtarak jugosllav pranë Konferencës së Paqes në Paris, gjenerali Nikolla Pashiq, kërkoi *“një pjesë të mirë të Shqipërisë Veriore, nëse edhe Italia do të kishte përfitime territoriale ndaj Shqipërisë, në të kundërtën ai kërkonte vetëm ratifikimin e kufijve”*. Mirëpo më 23 dhjetor 1919, Nikolla Pashiqi në një shkresë që i dërgoi kryetarit të Këshillit Ministror të Mbretërisë Jugosllave, Lubomir Davidoviçi, iu ankua se Italia arriti të imponohej si mbrojtëse e shqiptarëve. Ai propozonte që *“Serbia duhet të vepronte, në mënyrë që të gjithë shqiptarët të mendonin se Mbretëria e SKS-së kishte ndihmuar që ta realizonte pavarësinë e saj.”* Më tej, me anë të kësaj letre ai konstatonte: *“Interesat më të thellë dhe më të lartë të popullit tonë kërkojnë nga udhëheqësit e politikës sonë të ardhshme, ta gjejnë mënyrën që këta dy popuj, të cilët jetojnë jo vetëm si fqinjë për një mijë e më shumë vjet, por edhe të hyjnë bashkërisht në lidhje të ngushta dhe miqësore, të solidarizohen në mbrojtjen e Ballkanit nga vërsulja e huaj.”*³⁵

Për më tepër, Nikolla Pashiqi në Konferencën e Paqes në Paris propagandonte për lëvizjen e armatosur guerile të shqiptarëve të Kosovës dhe viseve të tjera në Mbretërinë e SKS-së, të cilën e quante lëvizje rebelësh, ngase, gjithnjë sipas tij, *“këta bëjnë plaçka pa marrë parasysh se kë plaçkitnin etj., se xhandarmëria dhe ushtria, duke*

* Notë e delegacionit serbo-kroato-sllaven mbi “Çështjen e Adriatikut”, dërguar Konferencës së Paqes. (Pjesë nga nota, ku paraqitet qëndrimi i këtij delegacioni ndaj problemit shqiptar), Paris, më 8 janar 1920, cituar sipas Çami & Verli, *Shqipëria në Konferencën e Paqes*, 672-675.

³⁴ Milo, *Shqipëria dhe Jugosllavia*, 53-57.

³⁵ Imami, *Serbët dhe shqiptarët*, 427.

mbrojtur popullin, vriten për çdo ditë nga ana e këtyre rebelëve".³⁶ Ndërsa kryeministri jugosllav, Davidoviq, për shkak të protestave dhe kërkesave të shumta të shqiptarëve, sa për të përfituar në kohë dhe duke u shtirur sikur jugosllavët ishin për fqinjësi të mirë me Shqipërinë, deklaroi: *"Ne jemi ithtarë të idesë për një konfederatë me Shqipërinë"*.³⁷ Përveç tij, edhe ministri i Ushtrisë, gjenerali Haxhiq, me telegramin nr. 7005 të 15 dhjetorit 1919, e këshillon komandantin e Armatës III që, për shkak të punës së Konferencës së Paqes në Paris, ndaj shqiptarëve duhet bërë një politikë paqedashëse.

Për më tepër ai u rekomandon: *"Kjo vlen si për çështjen shqiptare në territorin tonë, aq më tepër edhe për ato çështje shqiptare që kanë lidhje me jashtë"*. Të njëjtën porosi kishte edhe Komandanti i Armatës III, i cili këshillonte që: *"Gjatë punës së Konferencës së Paqes në Paris është e nevojshme t'i shmangemi gjakderdhjes dhe luftës me shqiptarë, me përjashtim kur situata është e pashmangshme"*.³⁸

Por këto deklarata më tepër ishin populiste dhe për konsum të politikës ditore, ngase kryeministri jugosllav, Davidoviq, dhe jo vetëm, bëri përpjekje të vazhdueshme që Shkodra t'i shkëputej Shqipërisë, me arsyetimin se nga ky qytet do të zhvillohej i tërë Mali i Zi. Marrja e Shkodrës nga Mbretëria e SKS-së kërkohej nëpërmjet memorandumit të nënshkruar nga A. Radoviq, R. Boshkoviq dhe I. Vukoviq.

Kjo ishte arsyeja, që delegacioni i Qeverisë së Durrësit bëri përpjekje, duke parë rrethanat e disfavorshme për shqiptarët, të gjente një bazë për marrëveshje me jugosllavët. Andaj, në këtë frymë u zhvilluan bisedat ndërmjet M. Turtullit me Nikolla Pashiqin dhe Mehmet Konicës me Trumbiqin, që ishte ministër i Punëve të Jashtme në Beograd. Mirëpo këto takime kokë më kokë nuk sollën asnjë

³⁶ Rushiti, *Lëvizja Kaçake*, 58.

³⁷ *Historia e Popullit Shqiptar*, Vëllimi III, Akademia e Shkencave e Shqipërisë & Instituti i Historisë, Tiranë: "Toena", 2007, 460.

³⁸ Rushiti, *Lëvizja Kaçake*, 62-64.

rezultat konkret, për shkak të interesave diametralisht të kundër që kishin të dyja palët. Për dështimin e këtyre bisedimeve, apo më mirë të themi përpjekjeve për të arritur ndonjë marrëveshje, shprehej Trumbiqi, i cili ndër të tjera thotë: *“Derisa Esat Pasha t’u rrijë lidhjeve që ka me Serbinë, delegatët jugosllavë nuk mund të merreshin vesh me shqiptarët e tjerë”*.³⁹

Mirëpo duhet përmendur që, kur në Konferencë u shqyrtua vendimi përfundimtar për kufijtë e ardhshëm të shteteve ballkanike, përfaqësuesit e Mbretërisë së Jugosllavisë nuk insistuan që t’u takonte Shkodra. Kjo mbase mund të jetë falë mbështetjes së fuqishme nga ana e SHBA-së për ruajtjen e kufijve veriorë të Shqipërisë. Madje, qeveria e SHBA-së më 6 mars 1920 u dërgoi notë proteste shteteve të mëdha të Europës, në të cilën thuhej: *“Presidenti amerikan Uillson përsëri po konfirmon, se nuk mund të miratojë asnjë plan, me të cilin Jugosllavisë i jepen si shpërblim territorial pjesët e Shqipërisë Veriore”*.⁴⁰

Delegacioni jugosllav, që nga korriku 1919, kishte filluar të humbiste mbështetjen e delegacionit të SHBA-së në Konferencën e Paqes në Paris, ndërsa nga fillimi i vitit 1920 e humbi plotësisht, shkak se ndikoi në largimin e këtij delegacioni nga Parisi.⁴¹ Ndërsa në anën tjetër, shqiptarët i hodhën shpresat dhe jo pa arsye te Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe presidenti i tyre, Uillson. Këtë më së miri e dëshmon letra që Komiteti i Kosovës, më 24 prill 1919, ia dërgoi parisë së Kosovës, të cilën e informonte për pozitën e Shqipërisë në Konferencën e Paqes, në të cilën thuhej: *“Kanë marrë në mbikëqyrje drejtpërdrejt çështjen tonë kombëtare, mund të besojmë se fati i atdheut ka për të pasur një përfundim të mirë”*.⁴² Madje, më 6 maj 1919, Komiteti i Kosovës i drejtohej me një letër falënderimi

³⁹ Culaj, *Shqipëria*, 70.

⁴⁰ Imami, *Serbët dhe shqiptarët*, 422, 426.

⁴¹ Rushiti, *Lëvizja Kaçake*, 68.

⁴² *Lufta e popullit shqiptar për çlirimin kombëtar, 1918-1920: Përmbledhje dokumentesh*, Vëllimi I, 1975, Tiranë: Akademia e Shkencave e RPSH-së, Instituti i Historisë, 1976, 179.

presidentit Uillon për përpjekjet e tij në favor të Shqipërisë në Konferencën e Paqes dhe njëkohësisht e njoftuan nëpërmjet statistikave dhe raporteve për gjendjen tronditëse në Kosovë.⁴³

Por, pa marrë parasysh që SHBA-ja me në krye Uillonin ishte kundër planeve jugosllave, në Konferencën e Paqes në Paris nuk u morën parasysh kërkesat kombëtare të shqiptarëve, që konsistonin në korrigjimin e vendimeve që u ndërmorën më parë në Konferencën e Berlinit dhe në Konferencën e Ambasadorëve në Londër, që për pasojë patën copëtimin e trojeve shqiptare. Madje, në Konferencën e Paqes në Paris u morën të tjera vendime të dëmshme për çështjen shqiptare. Kështu, në Paris u miratua ripushtimi i Kosovës dhe i viseve të tjera shqiptare në Maqedoni dhe në Mal të Zi nga serbët dhe malazezët më 1918, dhe kështu u vendos që këto vise të përfshiheshin në Mbretërinë e SKS-së, me në krye Aleksandër Karagjorgjeviçin.⁴⁴

Këto vendime ishin të dëmshme, për faktin se çështja shqiptare nuk u trajtua mbi bazën e parimit të të drejtave universale, por mbi parimin e forcës dhe interesave të fuqive të kohës. Reagimi i delegacionit shqiptar për këtë padrejtësi ishte i menjëhershëm, ngase dy ditë më vonë, Luigj Bumçi u drejtua Klemansos, duke shprehur protestën e ashpër kundër këtyre vendimeve, të cilat nuk u morën duke ndjekur parimin e së drejtës së vetëvendosjes së popujve.

Ndërsa më 11 shkurt, nëpërmjet një telegrami, delegacioni shqiptar në Konferencën e Paqes i drejtohet kryeministrit të qeverisë angleze, Llojd Xhorxhit, në Londër, ku theksohej: *“Të ndamë e Shqipërisë ndërmjet italianësh, serbësh e grekësh, ose të nënshkruamit e saj, nëpër një formë çfarëdo, nën rojën e këtyre shteteve që kanë*

⁴³ Arkivi Qendror i Shtetit, (AQSH), Fondi. Komiteti “MKK” (846), Dosja. 28/3, fl. 59, cituar sipas Beqir Meta et.al, *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, Vëllimi II, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike-Instituti i Historisë, 2019, 613.

⁴⁴ Asllan Krasniqi, *Rrafshi i Dukagjinit gjatë Mbretërisë SKS (1918-1929)*, (tezë e doktoratës), Prishtinë: Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Filozofik, Dega e Historisë, 2005, 16.

*pasur kurdoherë qëllime aneksuese mbi truallin shqiptar, kishte për të pasur rrjedhat më të liga për fatin e kombit tonë”.*⁴⁵

Meqë gjatë zhvillimit të punimeve të Konferencës së Paqes në Paris u përplasën fort delegatët shqiptarë me ata jugosllavë, ngase mbanin qëndrime diametralisht të kundërta, pas përfundimit të kësaj konference, përfaqësuesi jugosllav në Lidhjen e Kombeve, Jovanoviçi, në mbledhjen e Asamblesë së Lidhjes në shtator 1921, deklaronte se jugosllavët ishin për formimin e një shteti të pavarur shqiptar. Ai, ndër të tjera, shprehej: *“Delegacioni i qeverisë serbo-kroato-slllovene (në Konferencën e Paqes në Paris - S.L.) vlerëson që interesat e përgjithshëm të paqes dhe qetësisë në gadishullin e Ballkanit kërkojnë që territori shqiptar, siç u përcaktua në Konferencën e Londrës, në pajtim me frymën e kësaj konference, të formojë një shtet të pavarur”.*⁴⁶

Deklarata e mësipërme përmban disa pohime veçanërisht interesante dhe ishte në përputhje me politikën e ndjekur të Trumbiçit në Konferencën e Paqes. Por, po të bëjmë një analizë të hollësishme të kësaj qasjeje, mund të konkludojmë se ky qëndrim ishte thjesht një përpjekje për të shtyrë Europën në përgjithësi, dhe Lidhjen e Kombeve në veçanti, të pranonin variantin jugosllav dhe jo atë shqiptar të luftimeve të mëvonshme, për të mbrojtur deri në fund çështjen jugosllave përballë Italisë, pra, për të ruajtur Shqipërinë nga të gjitha ndërhyrjet, me përjashtim të asaj jugosllave.⁴⁷

Si përfundim mund të konkludojmë se në Konferencën e Paqes në Paris, pa marrë parasysh që delegacioni shqiptar me atë jugosllav nuk u dakorduan dhe, për më tepër, përplaseshin fort, vendimet u morën nga Fuqitë e Mëdha, të pandikuara nga reagimi i tyre. Mungesa e koordinimit vërehej, madje, edhe përbrenda vetë delegacioneve, të cilat nuk ishin fare unike në qëndrimet e tyre zyrtare. Nga pala shqiptare jo vetëm që kishte disa delegacione zyrtare e jozyrtare, por

⁴⁵ Po aty, 76-77.

⁴⁶ Joseph Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, Tiranë: “Dituria”, 2005, 280.

⁴⁷ Swire, *Shqipëria*, 281.

në vend të bashkëpunimit, ato kundërshtoheshin duke mos mbajtur një qëndrim unik. Ndërsa nga pala jugosllave, edhe pse kishte vetëm një delegacion, i cili ishte mjaft i madh në numër dhe përbëhej nga profesionistë, megjithatë nuk ishte fare i koordinuar. Kjo, sepse përbërja e tij heterogjene ndikoi tej mase në mungesën e qëndrimit të unisuar.